

КИЇВСЬКА ШКОЛА ЕКОНОМІКИ

МАГІСТЕРСЬКА ПРОГРАМА З ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА
ВРЯДУВАННЯ

ДИПЛОМНА РОБОТА
**«НАВЧАННЯ ДЛЯ ДОБРОЧЕСНОСТІ: ДОСЛІДЖЕННЯ
ВПЛИВУ СПЕЦІАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО
НАВЧАННЯ НА СТАВЛЕННЯ УЧНІВСТВА ДО КОРУПЦІЇ»**

Студентка: Слива Людмила
Наукова керівниця: Койдель Олександра

Для здобуття освітнього ступеня: Магістр
за спеціальністю: 281 Публічне управління та адміністрування

Київ 2023

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	4
1.ВСТУП.....	6
2. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ.....	9
3. АНАЛІТИЧНА РАМКА ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВ'ЯЗКУ НАВЧАННЯ ПРО ДОБРОЧЕСНІСТЬ ТА СТАВЛЕННЯ ДО КОРУПЦІЇ	14
3.1 Концептуалізація основних змінних.....	14
3.2 Теоретична рамка дослідження.....	16
3.3 Альтернативні пояснення	18
4.МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	20
4.1 Квазі-експеримент у 9 школах України.	20
4.2 Операціоналізація понять.	22
4.3 Особливості викладання курсу.....	29
4.4 Етика дослідження.....	29
4.5 Обмеження дослідження.....	30
5. АНАЛІЗ ОТРИМАНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ.....	31
Таблиця 1. Розподіл кількості учнівства за областями.....	31
Таблиця 2. Значення стандартного відхилення для кожної змінної. 31	
Таблиця 3. Результати проходження курсу про доброчесність для досліджуваної та контрольної груп із застосуванням техніки DID.. 32	
Таблиця 4. R- output за результатами розрахунку зв'язку незалежних змінних зі сприйняттям корупції.	33
Таблиця 5. Дослідження впливу незалежних змінних на зміну поведінки учнівства.....	34
Таблиця 6. Дослідження впливу незалежних змінних на зміну ставлення учнівства до корупції.	34
Таблиця 7. Дослідження впливу незалежних змінних на зміну обізнаності учнівства з теми корупції.	35

Рисунок 1. Середнє значення коефіцієнту сприйняття корупції у учнівства за областями.....	36
6. ВИСНОВКИ ТА ПОДАЛЬША ДИСКУСІЯ.....	38
7. ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ПОЛІТИК.....	41
Додаток 1. Перелік освітніх закладів, що брали участь у дослідженні.	51
Додаток 2. Узагальнення даних за кожною змінною (з використанням програмного забезпечення R).....	52
Додаток 3. Коди для використання в програмному забезпеченні R.	54
Додаток 4. Дані дослідження.....	55
Додаток 5. Опитувальники для учнів.	56
Додаток 6. Пам'ятка для батьків.....	57

АНОТАЦІЯ

Проблема корупції була і залишається однією з топ проблем за результатами опитування громадян. Дана ситуація не є унікальною для України – держави всього світу та міжнародні організації не перший рік розробляють стратегії для зменшення проявів та нищівного впливу корупції на добробут населення та розвиток країн. Окрім створення спеціалізованих державних інституцій, покликаних запобігати та боротись з корупцією, а також норм законодавства, що криміналізують корупційні діяння, важливим напрямком в процесі боротьби з корупцією є антикорупційна освіта та просвіта. Такий підхід відображено в тому числі і у конвенції ООН про боротьбу з корупцією. Попри значну увагу освітньому компоненту в процесі запобігання корупції, бракує досліджень щодо того, які з наявних варіантів антикорупційної освіти є найбільш ефективним для формування цінності доброчесності та нульової толерантності до корупції у суспільстві. Дане дослідження покликано дати відповідь на питання, як спеціалізовані освітні курси впливають на ставлення учнівства до корупції. Для визначення наявності зміни серед учнівства у їх ставленні до корупції, дослідження проводилось з використанням техніки difference – in – difference на базі 9 шкіл з різних регіонів України. Отримані результати також були проаналізовані за допомогою програмного забезпечення R з використанням методу регресійного аналізу, для визначення статистично значущого зв'язку між ставленням учнівства до корупції та проходженням спеціалізованого курсу. Результати дослідження показали, що курс має, хоч і не значний, вплив на формування негативного ставлення учнівства до корупції. Проходження спеціалізованого курсу, за результатами дослідження, має статистично значущий вплив на покращення обізнаності учнівства з теми антикорупції та доброчесності, в той самий час як такого зв'язку не було виявлено в контексті зміни ставлення до явища корупції та поведінки учнівства в

неоднозначних ситуаціях. Завдяки введенню контрольних змінних було виявлено, що ті учні, котрі навчаються в закладах освіти, що знаходяться ближче до лінії фронту продемонстрували кращі результати (відбулась більша зміна в ставленні до корупції), ніж в учнівства з інших регіонів України. Виявлені результати потребують подальших досліджень, зокрема в контексті впливу середовища на сприйняття учнівством корупції та формування цінностей доброчесності.

Ключові слова: антикорупційна освіта, нульова толерантність до корупції, доброчесність, освіта про доброчесність.

Кількість слів: 8050.

ВСТУП

Впродовж останніх п'яти років проблема корупції залишається для українців значущою і посідає третє місце серед основних проблем суспільства. Так, наприклад у 2022 році попри активні воєнні дії, вона посідає 3-є місце, за результатами досліджень, серед запропонованих респондентам варіантів (Корупція в Україні, 2022). 64,2% респондентів назвали проблему корупції «дуже серйозною» або «серйозною». В свою чергу більш ніж 68% учасників опитування «Корупція в Україні» у 2022 році, назвали серйозною проблему корупції у школах. В системі вищої освіти корупцію назвали поширеною або досить поширеною 50,8% респондентів у 2022 році.

Паралельно до інституційних змін задля протидії корупції в згаданих сферах (сфері загальної середньої та вищої освіти), держава розпочала заходи для створення нової суспільної норми, так званої, «нульової толерантності» до корупції. Для цього, зокрема, державний стандарт базової середньої освіти визначив нетерпимість до проявів недоброчесності як складову компетенції «громадянська відповідальність», котра має бути сформована у кожного українського школяра (Міністерство освіти і науки України, 2020). Національне агентство з питань запобігання корупції як спеціальна інституція із запобігання корупції, започаткувала окремий напрямок роботи, присвячений антикорупції та доброчесності в сфері освіти: «Прозора школа» та «Прозорі університети» (Офіс доброчесності НАЗК, 2023). Підхід до просвітницької роботи саме з молоддю відображено в тому числі в Стратегії формування нульової толерантності до корупції, презентованої у грудні 2021 року Офісом доброчесності НАЗК.

Створення нової суспільної норми доброчесності через освіту рекомендують і міжнародні організації. Наприклад, згідно рекомендацій ОЕСР, формування культури нетерпимості до корупції починається разом з формуванням культури доброчесності, і бере свій старт зі школи. ОЕСР рекомендує країнам підвищувати обізнаність про переваги суспільної доброчесності, зменшувати толерантність до

порушень її стандартів і здійснювати відповідні освітні ініціативи, з вирішальним впливом у цьому процесі системи освіти (Education for Integrity, 2018). Підвищення спроможності держав в контексті розбудови доброчесності є також одним із напрямків роботи НАТО (NATO VI).

Втім, вплив навчання доброчесності на нетерпимість до корупції, а надто визначення дієвих методів навчання, далеко не є беззаперечним. У літературі про формування соціальних цінностей через освіту бачимо, що здебільшого вони ґрунтуються на переконанні в апріорній ефективності такого навчання. До того ж навіть ОЕСР, вказуючи на дієвість навчання про антикорупцію та доброчесність, надає високу варіативність методів такого навчання, не визначаючи, який з них є найбільш ефективним, а досвід Угорщини та Південної Кореї, який ОЕСР використовує, є діаметрально протилежним (Education for Integrity, 2018). До того в зазначених дослідженнях та кейс стаді відсутнє уточнення щодо впливу оточення та контексту кожної конкретної країни на ефективність навчання про антикорупцію.

Зважаючи на високу варіативність підходів до запровадження навчання про доброчесність і суперечливі висновки щодо його ефективності, виникає **аналітичне питання**: як спеціалізоване навчання про антикорупцію впливає на формування сприйняття учнівством корупції?

Для дослідження був обраний підтверджувальний дизайн. Такий методологічний підхід допоможе протестувати висунуті припущення. Дослідження питання освіти про доброчесність не є дискусійним в літературі, але саме це і породжує значну кількість «білих плям», на які варто звернути свою увагу. Також дослідження побудовано на основі конструктивіської парадигми. Спираючись на концепції навчання конструктивіської моделі (Triantafyllou, 2022), що люди будують своє власне розуміння та знання світу через переживання речей і аналіз цього досвіду, вважаю, що нульова толерантність до корупції здатна сформуватись саме як відповідь на пережитий досвід та його рефлексію. Роль вчителя в такому випадку

мінється, адже він має допомогти учням будувати знання, а не просто відтворювати інформацію. Цього можна досягти використовуючи інструменти *problem solving*, розробки власних досліджень тощо (Triantafyllou, 2022). Доброчесності неможливо навчити, це цінність, котра може бути сконструйована в контрольованому навчальному середовищі. Такі концепції як «доброчесність», «нульова толерантність до корупції» не можливо сформувавши лише через слухання та запам'ятовування – важливо працювати зі світоглядними змінами.

Робота складається з огляду літератури, представлення дизайну дослідження, опису процесу дослідження та отриманих даних, а також висновків та запропонованих змін до публічної політики.

2. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

Корупція є нищівним для суспільного розвитку явищем не лише в розрізі України, але і всього світу. ОЕСР зазначає при цьому, що звичні підходи як більш жорстке покарання для корупціонерів, зарегульованість процесів, суворий комплаєнс не дають результатів в довгостроковій перспективі. Сталий підхід для зменшення рівня корупції можна забезпечити лише сформувавши цінність публічної доброчесності та нульової толерантності до корупції (Recommendation on Public Integrity, 2017).

Доброчесність означає відповідність моральних орієнтирів особи її діям (Laborde, 2017) або внутрішню цінність (value), що дозволяє в тому числі діяти у відповідності до встановлених моральних та суспільних обмежень (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2001). Доброчесність є одним із наріжних каменів політичних, економічних і соціальних структур а, отже, є необхідним елементом економічного та соціального добробуту та процвітання окремих осіб і суспільства в цілому (Recommendation on Public Integrity, 2017). Зміна фокусу з боротьби з корупцією на формування доброчесності як нової соціальної норми є важливим світоглядним поворотом та ключем до успіху в процесі формування нульової толерантності до корупції.

В свою чергу цінності формуються під впливом різних суспільних акторів: сім'ї, однолітків, друзів, соціальних медіа тощо. В контексті прищеплення соціальних та суспільно прийнятних (заохочувальних) цінностей, саме школа виступає медіатором між цінностями суспільства та молоддю, ретранслюючи їм встановлену норму (Jovkowska, Barakoska, 2014). Дослідження U4 присвячене теоретичному моделюванню підходів щодо потенційних інтервенцій освіти в сферу соціальних норм (Jackson et al., 2018) розглядає питання, що таке соціальні норми і яке вони мають значення в контексті корупції, а також які методи та стратегії можна використовувати задля зміни поведінки стосовно корупції. В цьому контексті автори звертають увагу на освіту як один з методів стратегії

соціальної відповідальності. Як приклад ефективності освіти в контексті формування нових патернів поведінки серед населення автори зазначають Рух гендерної рівності в школах в Індії. Оцінки програми показали, що після двох років участі студенти частіше підтримували вищу освіту для дівчат, відкрито висловлювали протидію гендерному насильству та захищали вищий шлюбний вік (Jackson et.al., 2018). Автори припускають, що подібний досвід можна екстраполювати на тему антикорупції. Дійсно, школа впливає на цінності, поведінку та сприйняття суспільної норми школярами (Damon, 2003), а тому для сталості в процесі виховання цінності доброчесності та затвердження доброчесної поведінки як суспільно прийнятної норми необхідно залучати систему шкільної освіти. Досить поширеними є рекомендації та проекти міжнародних організацій щодо розвитку навчання про доброчесність в середній та вищій школі. Такими, наприклад, є проект E4J від UNODC спільно з UNESCO, рекомендації ОЕСР для закладів середньої освіти Education for Integrity, дослідження U4. Попри це, досліджень, присвячених темі ефективності такого навчання, є досить мало. Більшість літератури та досліджень присвячені або дослідженню питання integrity education в закладах вищої освіти (Kezar, 2004; Labib et al., 2022; Macfarlane, 2004), або ж в більшій мірі зосереджуються на академічній доброчесності як складовій суспільної доброчесності (Miron et al. 2021, Sefcik et al., 2019; Zhang et al., 2021; Mitchell, 2018).

ОЕСР у своїй роботі «Навчання для доброчесності» зосереджені на практичних аспектах запровадження освіти про доброчесність: можливі формати, їх ефективність та конкретні розробки для уповноважених осіб (Education for Public Integrity, 2018). Дослідники зазначають: ряд досліджень демонструє, що учні, які були залучені до програм навчання доброчесності в більшій мірі не вдаються до корупційних практик в повсякденному житті (Schulz et.al 2018), вважають «дотримання закону» однією з чеснот відповідального громадянина та є більш активними в громадському житті в дорослому віці (Pancer, 2015).

Більшість досліджень, присвячені темі освіти про доброчесність в школі часто є описовими та зосереджуються на форматах навчання про доброчесність в різних країнах (Values education for public integrity, 2020; Feasibility Study on Integrity Education in Greece, 2018). Зазначається, що деякі країни, наприклад Угорщина, Литва та Руанда, впроваджують цінності доброчесності в навчальний план, інтегруючи модулі в існуючі курси з громадянської освіти та етики. В інших країнах школи надають вчителям посібники з матеріалами про корупцію та доброчесність, які вчителі можуть використовувати на свій розсуд. Проте, як зазначають самі дослідники, немає єдиного підходу щодо того, що є найбільш ефективним, як і взагалі наявний брак досліджень ефективності тих чи інших інструментів навчання про доброчесність для формування нетерпимості до корупції.

Значна кількість досліджень, спираються також на кейс стаді, наводячи успішні приклади антикорупційної освіти в окремих країнах: Гонконг, Бангладеш, Грузія, Чилі тощо (Panth, 2011; Transparency International, 2013). Загалом, автори стверджують, що залучення молоді до антикорупційного навчання підвищить її спроможність щодо подальшого запобігання корупції (Dirwan, 2019), проте в таких судженнях не вистачає емпіричних підтверджень.

Дослідження ефективності навчання про доброчесність саме в Україні проводила Програма «Нове правосуддя» (використано матеріали неопублікованого дослідження, котрим люб'язно поділились представники програми «Нове правосуддя» для цілей даного дослідження). Вони здійснили оцінювання дієвості навчання студентів-правників з питань етики, доброчесності та боротьби з корупцією. До дослідження було залучено близько 500 студентів-правників. 145 з них взяли участь у відповідному навчанні. Згодом було проведено опитування та поведінковий експеримент. За результатами дослідження було з'ясовано, що навчання з питань доброчесності є дієвим у частині перегляду слухачами своєї думки про можливість здійснення змін, а також у частині скорочення недоброчесної поведінки. Проте, зазначені результати не дають

впевненості чи буде отриманий ідентичний результат серед школярів, адже діти та підлітки перебувають на іншій стадії психо-емоційного розвитку, до того ж можна припустити, що навіть результати між студентством, залежно від спеціалізації, можуть різнитись.

Окрема когорта досліджень приділяє увагу впливу освіти як такої на сприйняття корупції громадянами (Asongu, Nwachukwu, 2015; Frost, 2021; Belasen, Peyton, 2016). Дійсно, всі з цих досліджень демонструють: чим нижчий рівень освіти в громадян, тим вищим є рівень поширення корупції в країні. Проте, в зазначених дослідженнях освіта розглядається як складова розвитку країни, персонального розвитку та ресурс можливостей і перспектив для окремо взятої особи. Мова не йде про спеціалізоване антикорупційне навчання чи інтегровану тематику в межах освітнього процесу.

Проте, зазначені роботи спираються в більшій мірі на теоретичне моделювання механізмів та причино-наслідкових зв'язків, описують позитивний досвід інших країн в контексті запровадження освіти про доброчесність або ж присвячені загальному впливу освіти чи навчання у вищій школі на рівень толерування корупції. Натомість жодне із зазначених досліджень не є специфікованим для українського контексту, який є досить нетиповим. Так, кількість громадян України, що мають вищу освіту – 70% (Міністерство освіти і науки, 2020). В Норвегії, до прикладу, цей рівень складає 36%. Проте, в рейтингу СРІ, котрий визначає сприйняття поширеності явища корупції Норвегія обіймає 4 місце з 88 балами, а Україна – 116 з 33 балами відповідно. До того ж, в Україні є поширеними цінності виживання, що також може мати вплив на формування ставлення до корупції та має бути враховано в дослідженнях (WVS, 2020).

Отже, з огляду на відсутність досліджень, котрі б підтверджували ефективність антикорупційного навчання в середній школі з врахуванням специфічного українського контексту, варто дати відповідь на **питання:**

Як навчання про доброчесність впливає на ставлення учнівства до корупції?

3. АНАЛІТИЧНА РАМКА ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВ'ЯЗКУ НАВЧАННЯ ПРО ДОБРОЧЕСНІСТЬ ТА СТАВЛЕННЯ ДО КОРУПЦІЇ

3.1 Концептуалізація основних змінних.

Отже метою дослідження є дати відповідь на питання: як спеціалізоване навчання про доброчесність впливає на сприйняття учнівством корупції?

Незалежною змінною в дослідженні є спеціалізоване навчання про доброчесність. В даній роботі під «спеціалізованим навчанням» розуміється конкретний курс «Антикорупційний курс» для учнів 9 класу. Даний курс та навчально-методичний посібник до нього були розроблені авторським колективом Національного агентства з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) на базі матеріалів, розроблених ГО «ЕдКемп» за підтримки USAID «Взаємодія» «Антикорупційні уроки».

Курс складається з 15 уроків, кожен з яких поступово вводить дітей в тематику антикорупції та доброчесності. Теми курсу присвячені не лише тому, аби ознайомити учнівство з поняттям корупції та його негативними наслідками, але і сформуванню причиново-наслідковий зв'язок між діями кожного та ситуацією з корупцією в країні. Кожен урок – це лише невелика частина сторітелінгу (до 10 хвилин), решта – вирішення ситуативних задач, робота в групах, обговорення та інші практичні завдання. Кожна з тем надає учням знання та навички про те, що таке корупція; які її прояви та чому це негативне явище; як кожен може долучитися до створення доброчесного суспільства, як запобігати корупції й боротися з нею; що таке доброчесність і доброчесні стратегії поведінки; чому потрібно дотримуватися доброчесних стратегій поведінки та як це робити (Офіс доброчесності, 2022).

Важливо звернути увагу, що автори курсу (співробітники НАЗК) не викладали сам курс, проте займались тренінговою підготовкою педагогів, котрі потім викладали курс учням. До старту підготовки команда НАЗК провели індивідуальні інтерв'ю з

майбутніми викладачами, аби зрозуміти їх рівень обізнаності в темі антикорупції та доброчесності. Відповідно до цього була побудована тренінгова програма, метою якої була не тільки підготовка до викладання курсу, але і заповнення прогалин у знаннях з теми (за наслідками інтерв'ю, наприклад, виявилось, що не всі вчителі громадянської освіти ознайомлені з системою органів антикорупційної інфраструктури). Так, на питання «Що потрібно зробити державі, аби запобігти корупційним проявам» деякі з педагогів надали відповідь «Створити спеціальні окремі органи, котрі б цим займались», що демонструє необізнаність освітян з антикорупційною інфраструктурою).

Попри те, що тренінгове навчання було здатне забезпечити закриття знаннєвих прогалин у педагогів, воно не гарантувало зміни їх ментальних моделей, що, потенційно, могло вплинути і в тому числі на те, як ретранслювався матеріал учнівству.

Концептуалізуючи залежну змінну, «сприйняття учнівством корупції», в дослідженні це поняття буде складатись з трьох рівнозначних складників:

- обізнаність
- ставлення
- обрання доброчесних варіантів поведінки в практичних ситуаціях (поведінковий аспект).

Під *обізнаністю* для цілей дослідження буде розумітись наявність у респондента (учня/учениці) знання про існування явища такого явища як корупція, її негативні суспільні наслідки та обізнаність з характерними ознаками задля вміння відрізнити від інших суміжних понять (Becker et al., 2013).

Ставлення в даному випадку це спосіб у який особа оцінює щось чи когось. В літературі пропонують розглядати ставлення як синергію таких вимірів як когнітивний (ментальні моделі), емоційний (вподобання, почуття) та поведінковий (Vargas-Sánchez, Plaza-Mejía, Porrás-Bueno, 2016). Поведінковий аспект в даному дослідженні було вирішено виокремити в окремий, оскільки важливо окремо оцінити, як

вчиняють учні ситуаціях, що містять в собі дилеми. Тому ставлення фокусувалось саме на вподобаннях та існуючих переконаннях.

Щодо *обрання доброчесних стратегій поведінки*, то розуміння даного поняття перш за все відштовхується від поняття доброчесності, а саме публічної доброчесності (public integrity), що надається ОЕСР, а саме: дотримання спільної етики цінностей, принципів та норм, а також пріоритет суспільних інтересів над приватними (Recommendation on Public Integrity, 2017). Спираючись на це визначення публічної доброчесності, доброчесні стратегії поведінки – це ті варіанти, які відповідають загально визнаним нормам та принципам, а також не порушують суспільний інтерес.

Ставлення до корупції таким чином знайшло своє відображення у розробленому для цілей даного дослідження «індексі сприйняття», що являє собою середнє значення за результатами кожної із зазначених 3 складових.

3.2 Теоретична рамка дослідження.

Опитування молоді продемонструвало брак у них інформації про корупцію та способи боротьби з нею в зрозумілому та адекватному віку форматі (Chana, 2007). Молодь формує своє уявлення про корупцію, беручи інформацію від оточуючих (батьки, однолітки, педагоги), котрі формують в дитині поняття суспільно прийнятної норми, та ЗМІ. Що стосується останніх – дослідження демонструють, що ЗМІ (і мова не лише про класичні: радіо, телебачення, але і соціальні мережі, месенджери тощо) здебільшого фокусуються на безкарності корупції: 90% повідомлень в ЗМІ говорять, що корупційний злочин залишився без покарання або ж « в процесі», проте без конкретного результату чи пояснень (Корупція через фільтри ЗМІ, 2018).

Також в експертному колі побутує позиція, що для комплексного формування нетерпимого ставлення до корупції у молодій людини, важливо щоб оточення також демонструвало таку поведінку – зокрема мова йде про необхідність трансформації

освітнього середовища в тому числі на засадах доброчесності і прозорості, щоб ретранслювати цінності ідентичні тим, що викладаються в рамках спеціалізованих дисциплін чи наскрізних змістовних ліній (Національне агентство з питань запобігання корупції, 2021).

Найбільш системно отримати доступ до молоді та інформувати її можна через систему освіти – відповідно до чинного українського законодавства кожен маленький громадянин зобов'язаний отримати щонайменше повну середню освіту. З цим погоджуються і численні практики – використовувати вже наявну освітню інфраструктуру виглядає більш доцільно, ніж залучати учнів, скажімо, в позашкільні додаткові активності (U4, 2013). Система освіти є впливовою для молодих людей в контексті ціннісного виховання, що підтверджується багатьма освітніми програмами (Values education for public integrity, 2020). ОЕСР, наприклад, наводить докази, що освітні програми системи громадянської освіти можуть сприяти формуванню нульової толерантності до будь-яких проявів корупції серед молоді. (Education for Public Integrity, 2018). Інші ж дослідження підтверджують, що учні, котрі пройшли курс громадянської освіти та спеціальне навчання відрізняються більшою схильністю до дотримання встановлених норм і демонструють ознаки відповідального громадянства, оскільки є більш обізнаними щодо своїх прав та можливостей залученості до управлінських рішень та їх моніторингу на місцях (Schulz et al. 2018).

Базуючись на викладеному вище, можна висунути наступні **гіпотези:**

Г 1: Проходження учнями спеціалізованих курсів про доброчесність сприяє формуванню в них негативного ставлення до корупції.

Нульова гіпотеза наступна:

Проходження спеціалізованих курсів про доброчесність не має жодного впливу на зміну ставлення учнівства до корупції.

3.3 Альтернативні пояснення

Припускаю, що на те, як учнівство ставиться до корупції можуть впливати й інші фактори, а тому в якості контрольних незалежних змінних в дослідженні також пропонується розглянути вплив вчительства, місцевість та суб'єктивний добробут на зміну сприйняття корупції учнівством.

Отже, з метою визначення та перевірки альтернативних пояснень можливої зміни сприйняття учнівством корупції були введені контрольні змінні:

1) Рівень залученості педагогічного колективу до активностей; Припускається, що незалежно від змісту навчальної дисципліни, саме педагог та рівень його залученості впливають на засвоєння матеріалу. Наприклад дослідження вивчення англійської мови демонструють, що відчуваючи демотиваційне ставлення педагогів, учні не лише самі розчаровуються в собі та власних силах, але і формують негативне ставлення до навчального предмету (Tang, Hu, 2022). Це ж релевантно і для інших навчальних предметів, до прикладу математики (Damar, 2011), соціальних наук (Акеет, 2015), оскільки педагог з сильними розвиненими професійними та особистими якостями та навичками сприяє кращому розумінню та засвоєнню матеріалу учнівством.

2) Місцевість (село/місто).

Місцезнаходження навчального закладу в селі/селищі або місті також визначається в дослідженні як контрольна змінна, для перевірки чи саме ця незалежна змінна матиме вплив на ставлення учнівства до корупції, оскільки деякі дослідження демонструють, що ставлення до корупції може різнитись залежно від проживання особи в міській або сільській місцевості (McGee, 2023).

3) Рівень безпеки регіону.

Зважаючи на те, що дослідження проводилось у III – IV кварталах 2022 року, неможливо було також оминати безпековий фактор. Корупцію

часто називають як причиною зниження рівня безпеки так і навпаки – відчуття небезпеки сприяє поширенню корупційних практик у суспільстві. Безпеку в свою чергу пропонується розуміти як захищеність держави та її громадян та майна від зовнішніх загроз. (Transparency International, 2008).

4) Індекс суб'єктивного добробуту.

Ряд досліджень демонструють, що підвищення загального добробуту та економічного достатку в країнах корелюється зі зниженням рівня корупції та її толерування (Aidt, 2003; Treisman, 2000). В той самий час спостерігається вплив суб'єктивного відчуття добробуту на сприйняття корупції індивідом (Sulemana, 2015; Ciziceno, 2019). Запропонований в роботі індекс спирається на основні функції «країни загального добробуту» (Kuniben, 2022) і об'єднує в собі оцінку учнів рівня їх залученості до громадського життя, матеріального та соціального забезпечення та рівня доступу до суспільних благ.

4.МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

4.1 Квазі-експеримент у 9 школах України.

Для дослідження мною був обраний кількісницький підхід, оскільки саме він може забезпечити відносну об'єктивність дослідження, адже кількісні методи дослідження дозволяють використати статистичні техніки, котрі здатні виявити патерни та взаємозв'язки у зібраних даних.

Для цілей дослідження був обраний метод опитувань, як відносно простий і швидкий спосіб отримання даних. Також дослідження побудовано за технікою «difference-in-difference» (DID), спрямоване на дослідження зміни, що відбулась після відповідної інтервенції. DID визначають як квазі експериментальний метод, що порівнює зміни в досліджуваній групі в порівнянні з контрольною до та після інтервенції (Schwerdt, Woessmann, 2020). Найчастіше його можна побачити в медичних дослідженнях, спрямованих на визначення ефективності лікування. Проте він також широко використовується і в суспільних науках, адже цей метод найкраще дозволяє оцінити вплив політики (Angrist, Krueger, 1999). В даному дослідженні здійснювалась оцінка безпосереднього сприйняття учнівством корупції до проходження спеціалізованого навчання та після нього в досліджуваній та контрольних групах.

Для участі в освітній програмі НАЗК шляхом відкритого конкурсу (open-call) було відібрано 16 шкіл із 136 заявок на основі мотивації педагогів та з максимальним врахуванням географічного розмаїття. Мотивацію шкіл оцінювали завдяки мотиваційним листам кандидатів та за результатами співбесіди. Зокрема увага зверталась на можливість регулярного включення навчальної дисципліни в частину навчальної програми, зацікавленість та підтримку адміністрації навчального закладу та готовність педагогічного колективу. Також до проекту намагались залучити навчальні заклади, котрі не мали попереднього досвіду антикорупційних активностей в школі, для того щоб він не впливав на засвоєння матеріалу запропонованої навчальної дисципліни. Попри намагання залучити школи із різних географічних регіонів, досягти в ідеалі цього не вдалось, оскільки більшість все ж

представлена Центральним та Західним регіоном (Вінницька, Закарпатська, Чернівецька, Рівненська, Дніпропетровська, Полтавська, Кіровоградська області).

Дослідження проводилось на базі 9 освітніх закладів, в яких було можливо зібрати достатню кількість вхідних та вихідних опитників в основній та контрольній групі дослідження в період жовтень – грудень(січень) 2022(3) року (список навчальних закладів див. у додатку 1) (сам курс пілотувався у 16 освітніх закладах, проте, через безпекові фактори, деякі школи не змогли провести вихідне опитування серед учнів, а тому не змогли взяти участь в дослідженні). Курс пілотувався у 9-х класах. Участь в дослідженні взяли 164 учні та учениці. До старту навчання 9-ти класники дали відповіді на опитувальники. Після завершення курсу – так само серед них були отримані відповіді на аналогічний опитувальник.

Для того аби перевірити чи дійсно проходження курсу мало вплив на зміну ставлення учнівства, чи інші фактори, у проаналізованих закладах загальної середньої освіти були сформовані контрольні групи. До складу контрольних груп входили учні та учениці 10-х класів тих самих шкіл. Вони не проходили відповідний курс, та пройшли ідентичні опитування в жовтні та грудні(січні) 2022(3) року (деякі учні ще надавали відповіді у січні, їм була надана така можливість у зв'язку з перебоями в постачанні електроенергії в регіони). Важливо зауважити, що контрольна група десятикласників не була створена у Вінницькій гімназії №24, оскільки гімназія має навчальні класи з 1 по 9.

Десятикласники виступили в якості контрольної групи, оскільки є ближчими за психо-емоційним розвитком та віком до дев'ятикласників. Пов'язано це з віком учнівства: 14-15 в 9 класі та 15-16 в 10 класі, що характеризується як рання юність та період формування власних переконань та світогляду. Натомість 8 - класники (13-14 років) – це підлітки, що проходять етап самоусвідомлення, зокрема дорослішання, та переживають інші вікові труднощі, не пов'язані з абстрактними цінностями.

4.2 Операціоналізація понять.

Питання поширеного педагогами опитування були розподілені на три блоки: визначення обізнаності, визначення ставлення та вирішення ситуативних задач. Питання були різних типів: відкриті, закриті та на вирішення ситуативних задач. Правильність відповідей оцінювалась за шкалою від 0 до 1. Правильність відповіді спиралась на відповідність Закону України «Про запобігання корупції», а у випадку ситуативних задач – на ідентифікатори правильності відповіді, зазначені в посібнику «Антикорупційні сценарії», розробленого програмою USAID #Взаємодія, у співпраці з громадською організацією EdCamp Україна.

Дослідження оперує поняттями обізнаність, ставлення та поведінка, що знайшли своє відображення у відповідних індексах.

Індекс обізнаності:

Індекс обізнаності для цілей дослідження включає в себе середнє значення за наступними показниками:

- А) наскільки учнівство розуміє термін «корупція» та що вкладає в нього (чи знає основні складові корупційного діяння);
- Б) наскільки учнівство свідоме негативних наслідків корупції для суспільства та себе особисто;
- В) наскільки учні та учениці вміють відрізнити на практиці корупційні дії від інших;
- Г) наскільки учнівство знає прояви корупції та знайоме з поширеністю цього явища.

Кожному з цих пунктів відповідає конкретне питання опитника. Так, для виявлення розуміння терміну «корупція» в жовтні (baseline опитник) в учнівства запитали «Надай свої визначення «Корупція – це...». В вихідному (фінальному) опитнику для виявлення цієї складової учнів та учениць запитали «Як ти розумієш термін «корупція».

Для виявлення здатності учнів на практичних кейсах розрізнити, яка дія є корупційною, а яка – ні, в вхідному опитуванні

учням було запропоновано визначити, корупційні чи ні зазначені дії зі списку:

1. Чиновник підвіз на службовій автівці своїх друзів на вечірку.
2. Пацієнт в знак вдячності за успішне лікування подарував лікарю букет квітів.
3. Директор школи наполягає, щоб всі робочі зошити для учнів купляли в конкретного продавця – ТОВ "ЧесноПрозоро".
4. Всіх учнів запросили на толоку – прибрати шкільний стадіон після ремонтних робіт.
5. Громадянин вирішив дати чиновнику 100 доларів щоб "пришвидшити роботу", хоча чиновник не просив про це.
6. Верховна Рада прийняла закон, яким підвищила податки для громадян.

В фінальному опитнику (після проходження курсу) на вибір учням були запропоновані наступні кейси для визначення їх корупційності:

1. Студенти придбали дорогий подарунок викладачу, щоб "задобрити" його перед іспитами
2. Тренер футбольного клубу дозволяє дітям на тренування приносити лише ті м'ячі, які продаються в спортмагазині, власником якого є його дідусь
3. Ветеринар державної клініки у вихідні від роботи дні, лікує тварин у себе вдома.
4. Пожежник пропонує власнику інтернет-клубу, де відсутні вогнегасники та старі розетки, в які підключені комп'ютери, "домовитись" щоб клуб міг далі працювати, не виправляючи знайдені недоліки
5. Заплатити гроші для оформлення пришвидшеної процедури отримання закордонного паспорту (на оф. банківський рахунок установи чітко встановлену суму)

Для визначення усвідомлення учнівства щодо негативних наслідків корупції в вихідному опитнику учням та ученицям запропонували дати відповідь на відкрите питання «Чи впливає корупція на твоє життя?». В фінальному опитнику питання було

сформульовано таким чином «Як впливає корупція на твоє життя і життя українців в цілому?»).

Щоб визначити наскільки учнівство усвідомлює поширеність явища корупції та ознайомлене з його формами учням та ученицям було запропоновано визначити наскільки вони згодні з твердженням, що «Корупція поширена лише в політиці та серед олігархів». Питання було ідентичним для обох опитників: як baseline так і фінального.

Питання, що стосувались негативних наслідків корупції та визначення цього поняття, передбачали відкрити відповідь, проте для цілей дослідження всі результати були закодовані. Коефіцієнт «1» отримували відповіді, котрі:

1. Враховували ключові ознаки корупції: наявність владних повноважень, використання їх для отримання особистої вигоди;
2. Називали хоча б 1 негативний вплив корупції на повсякденне життя громадян.

Відповіді, що не відповідали зазначеним критеріям позначались як «0».

В питанні на визначення розуміння поширеності явища корупції, учнівству було запропоновано ранжувати від 1 до 5, наскільки вони не згодні з твердженням, котре зазначене вище (де 1 – абсолютно не згодний і 5 – абсолютно згодний). Таким чином відповіді 4-5 отримали коефіцієнт «0», решта – «1».

Індекс ставлення:

Для визначення ставлення учнів до корупції як явища їм було запропоновано дати відповідь, наскільки вони погоджуються чи ні з наступними твердженнями (де 1 – абсолютно не погоджуюсь, а 5 – абсолютно погоджуюсь):

1. Корупція – це найпростіший та найшвидший спосіб вирішення проблем та отримання бажаного.
2. До корупції вдався би кожен аби мав таку можливість.
3. Дрібна побутова корупція не приносить великої шкоди.
4. Корупція – невід’ємна частина держави.
5. Боротьба з корупцією – відповідальність держави (влади).

6. Якби я став/ла свідком корупційних дій – я би промовчав/ла.
7. Викривати корупцію – небезпечно і може мати значні негативні наслідки для самого викривача.
8. Інколи дрібну корупцію можна виправдати.
9. Корупційний досвід так чи інакше має кожен – це нормально.

Відповіді 1-3 (абсолютно не погоджуюсь, скоріше не погоджуюсь, не визначився) було позначено «1», 4-5 (скоріше погоджуюсь та абсолютно погоджуюсь) відповідно «0».

«Індекс ставлення» був визначений як середнє значення показників за кожним з цих тверджень.

Індекс поведінки:

Окрема увага в опитниках приділялась можливості учнями обирати добродесні стратегії поведінки з-поміж запропонованих для вирішення реальних ситуацій. Тому їм були запропоновані ситуації та варіанти дій в кожній з них. Ситуації були адаптовані з посібника «Антикорупційні сценарії», розробленого та апробованого програмою USAID #Взаємо_Дія (USAID #Взаємо_Дія, 2020).

В жовтні перед стартом курсу учням було запропоновано вирішити наступні три ситуації :

1. Батьки 14-річної Марічки радіють успіхам доньки – їй добре даються точні науки, і вона з радістю робить домашнє завдання до кожного уроку. Якщо так буде й надалі, дівчинка може стати програмісткою і мати високу зарплатню. Єдиною проблемою у школі є фізкультура – Марічка не любить фізичних навантажень і не складає нормативів. Мати Марічки дізналася від інших батьків, що в поліклініці поряд із домом можна недорого придбати медичну довідку щодо звільнення дитини від фізкультури. Це видається чудовим розв'язанням проблеми. Як варто вчинити батькам школярки?
2. Друзі запросили Олену приїхати на тиждень до них у Чехію, і вона охоче погодилася. Але коли почала шукати квитки, то зрозуміла, що термін дії її закордонного паспорта закінчився і треба оформити новий. Однак у відділенні державної міграційної служби місцевий працівник повідомив їй, що чекати на паспорт доведеться близько

трьох місяців. Він запропонував їй прискорити отримання за 200 доларів. Як варто вчинити Олені?

3. Михайло захворів і через високу температуру, біль у горлі та нежить не зміг піти до лікаря. Він зателефонував на роботу, повідомив про хворобу і сказав, що принесе лікарняний. За чотири дні він одужав і прийшов до лікаря, щоб отримати довідку про хворобу. Однак лікар відмовив йому, зауваживши, що стан здоров'я Михайла задовільний. Михайло пояснив, що хворів і може покликати свідків, але лікар сказав, що оформить йому лікарняний за 200 гривень. Які мають бути дії Михайла?

До кожної ситуації були запропоновані варіанти відповіді. Однозначних інтуїтивно зрозумілих варіантів не було, проте все ж деякі з них є добродесними, інші – навпаки. Відповіді учнівства, котрі обирали для вирішення ситуацій недобродесні варіанти були відмічені коефіцієнтом «0», добродесні ж варіанти були відмічені «1».

Для опитування після проходження курсу були обрані інші ситуації, проте підбрані за принципом, щоб одна з них стосувалась шкільного середовища і взаємодії з вчителями, одна – взаємодії з представниками публічної служби та одна – з медичними закладами. Тому обрані були наступні ситуації:

1. Ви точно вирішили, що з понеділка почнете займатися спортом, бо незабаром літо і зволікати більше не можна. Прийшовши в понеділок у басейн, ви дізналися, що вам потрібно мати медичну довідку про можливість його відвідування. Товариш, з яким ви зібралися ходити в басейн, уже попросив свого батька-лікаря зробити собі довідку і запропонував вам оформити таку саму безкоштовно. Які ваші дії?

2. Максим Олегович викладає німецьку у старших класах та висуває високі вимоги до учнів. Він задає багато письмових вправ, змушує вчити тексти напам'ять і не любить, коли пропускають його уроки. Школярі вимушені витратити по кілька годин на підготовку до занять. Батьки учнів 11-А класу занепокоєні такою ситуацією, адже їх діти мають складати ЗНО і потребують чимало часу на додаткову підготовку. Один з батьків пропонує подарувати Максимові

Олеговичу новий iPhone, щоб він став трохи добрішим і не таким вимогливим до учнів. Як учинити іншим батькам?

3. Сім'я Шевченків запланувала автомобільну мандрівку Європою. Почати вирішили з Польщі. Під'їхавши до кордону, родина побачила велику чергу. Довелося чекати дві години. Під час огляду автівки митник не виявив у сім'ї нічого незаконного, але сказав залишити йому на чай або каву 500 гривень. В іншому разі обіцяв, що влаштує додатковий огляд і їм доведеться ще дві години стояти на пункті пропуску. Що робити Шевченкам?

«Індекс поведінки» сформульований як середнє значення за результатами вирішення наданих кейсів в кожному опитнику.

Індекс суб'єктивного добробуту.

Для цілей даного дослідження суб'єктивне сприйняття добробуту серед учнів було операціоналізовано в наступних складових на основі питань опитника

- a. відчуття безпеки
- b. суб'єктивний фінансовий добробут.
- c. сприйняття доступу до суспільних благ (освіта, медицина тощо)
- d. залученість до управлінських процесів.

Учням було запропоновано наскільки вони погоджуються від 1 до 5 з наступними твердженнями (де 1 – абсолютно не погоджуюсь, 5 – погоджуюсь):

<i>Формулювання твердження</i>	<i>Кореспондуюча складова</i>
Мене дуже хвилює моє майбутнє	Відчуття безпеки
Я довіряю державі в якій живу	Відчуття безпеки
Мої дії можуть мати реальний вплив на зміни	Залученість до управлінських процесів
Я маю багато можливостей для особистого розвитку	Сприйняття доступу до суспільних благ
Мене хвилює питання фінансового благополуччя	Суб'єктивний фінансовий добробут
Моя родина є середнім класом	Суб'єктивний фінансовий добробут

Важливо відмітити, що опитування проводилось серед дітей, які наразі проживають на території України, тому у питанні «Я довіряю державі, в якій живу» мається на увазі саме Україна. Також обмеженням є те, що опитування проводилось під час повномасштабного вторгнення росії на територію України, а тому надмірна стривоженість майбутнім серед учнівства може бути пояснена по більшій мірі війною.

Рівень залученості педагогічного колективу до активностей.

Як зазначалось вище, активність педагога може мати значний вплив на сприйняття учнівством інформації. Впродовж всього квазі експерименту з викладання курсу директори, їх заступники та педагоги, що викладали курс залучались до навчальних активностей з теми, дискусійних клубів тощо для підвищення їх власного рівня обізнаності з теми. Такі зустрічі відбувались в онлайн форматі та фіксувалась присутність представників кожного навчального закладу. Також їм було запропоновано пройти онлайн курс «Прозора школа: як створити прозоре навчальне середовище», розроблений Офісом доброчесності НАЗК, проходження якого підтверджувалось відповідним сертифікатом.

Таким чином, якщо вчителі, директор та заступник директора активно брали участь в дискусіях, відвідували навчальні заходи та надали сертифікат про проходження курсу, їх коефіцієнт активності титрувався як 1. Якщо педагоги були неактивні, проте досить активно з учнівством працювала адміністрація школи – коефіцієнт складав 0,66; якщо адміністрація неактивна та не заохочувала педагогів до активностей, проте педагоги відвідували навчальні активності, хоч і не брали участі в обговореннях (виключені камери в Zoom, відсутність участі у дискусіях), коефіцієнт зазначався як 0,33.

Місцевість.

Під час опитування учнівство могло обрати з якого вони навчального закладу. Відповідно до цього можна було ідентифікувати населений

пункт. Місто титрувалось для цілей дослідження як 1, а село/селище – 0.

Рівень безпеки регіону.

Дослідження проводилось протягом жовтня – грудня 2022 року. Рівень безпеки регіону визначався ступенем наближення його до зони активних бойових на Сході та Півдні України на момент проведення дослідження (жовтень-грудень 2022 року).

4.3 Особливості викладання курсу.

Відібрані заклади освіти самостійно визначились, які педагоги читатимуть курс для дев'ятикласників, оскільки спеціальних вимог до їх підготовки не висувалось. Таким чином курс читали або викладачі правознавства/громадянської освіти або класні керівники (котрі були вчителями різних освітніх галузей), що означає, що подекуди курс читали педагоги, котрі не мають глибоких специфічних знань в сфері антикорупції чи етики (доброчесності).

4.4 Етика дослідження.

Батьки та законні представники були поінформовані педагогами через вайбер чати та особисте спілкування щодо участі дітей в дослідженні та проходженні курсу (для них були підготовлені спеціальні пам'ятки). Також форма не збирала контактів учнівства та персональних даних неповнолітніх, оскільки кожен/кожна з учнів та учениць отримали індивідуальні коди, за якими і відбувалась ідентифікація та співставлення їх результату. Коди були поширені серед учнівства адміністрацією навчальних закладів. Вчителі та адміністрація закладів не мають доступу до даних опитування, таким чином, не мають жодних можливостей співставити відповіді з особою учня.

4.5 Обмеження дослідження.

Опитник був підготовлений у форматі гугл опитування, котрий поширювався вчителями та вчительками серед своїх учнів. Це мало ризик, що учнівство надаватиме соціально бажані відповіді. Проте, судячи з аналізу отриманих відкритих відповідей та форми зворотного зв'язку, можна зробити висновок, що цього вдалось уникнути. Важливо також зазначити, що всі школи, котрі брали участь в дослідженні були найбільш вмотивованими та самостійно проявили ініціативу для впровадження цього курсу. Тому результати дослідження не валідно поширювати на ті школи, де серед педагогічного колективу може бути супротив (так, одна зі шкіл, котра була відібрана за результатами відкритого відбору не змогла повноцінно взяти участь, оскільки попри бажання адміністрації долучитись до проекту, це зустріло значний супротив серед педагогічної спільноти).

Також важливо зазначити, що школи, чиї результати були проаналізовані в дослідженні, проводили заняття офлайн або принаймні в змішаному форматі, тому результати можуть бути не валідними для суто дистанційного навчання.

5. АНАЛІЗ ОТРИМАНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Участь у дослідженні взяли 251 учень. З них 164 із досліджуваної групи (9-класники) та 87 з контрольної групи (10-класники).

Розподіл за областями відображено у таблиці 1 :

Найменування області	Кількість
Закарпатська область	56
Чернівецька область	11
Волинська область	50
Кіровоградська область	50
Вінницька область	52
Дніпропетровська область	18
Полтавська область	14

Таблиця 1. Розподіл кількості учнівства за областями.

В таблиці 2 відображено значення стандартного відхилення. Значення стандартного відхилення для кожної змінної є відносно невисокі, що може свідчити про низьку мінливість в даних. Решта описової інформації щодо змінних можна віднайти в додатку 2.

Найменування змінної	Значення стандартного відхилення
Курс	0.4768422
Сприйняття корупції	0.1924378
Обізнаність	0.3619486
Ставлення до корупції	0.2251388
Поведінка	0.3473255
Активність вчителів	0.2820572
Суб'єктивне відчуття добробуту	0.6238166
Місцевість (місто/село)	0.4935924

Таблиця 2. Значення стандартного відхилення для кожної змінної.

Застосовуючи техніку DID було розраховано наступні дані за такими змінними як індекс ставлення (ІСт), індекс сприйняття (ІС),

індекс обізнаності (ІО) та індекс поведінки (ІП). Результати відображено в таблиці 3.

Група	Вхідні показники				Вихідні показники				Різниця			
	ІСт	ІС	ІО	ІП	ІСт	ІС	ІО	ІП	ІСт	ІС	ІО	ІП
9 клас (досліджувана група)	0,70	0,54	0,56	0,37	0,79	0,77	0,66	0,86	0,09	0,23	0,1	0,49
10 клас (контрольна група)	0,71	0,54	0,59	0,31	0,77	0,7	0,52	0,82	0,06	0,16	-0,07	0,51
DID	0,01	0	0,03	0,06	0,02	0,07	0,14	0,04	0,03	0,07	0,17	-0,02

Таблиця 3. Результати проходження курсу про доброчесність для досліджуваної та контрольної груп із застосуванням техніки DID.

Із зазначеного випливає, що проходження антикорупційного курсу сприяло підвищенню рівня сприйняття корупції учнівством на 0,09 пунктів, в той час як в контрольній групі відбулась зміна на 0,06 пунктів. І хоча курс вплинув на зміну ставлення, різниця з контрольною групою є надзвичайно невеликою, для того щоб стверджувати про разючу ефективність курсу про доброчесність та антикорупцію в контексті зміни сприйняття учнівством корупції. Найбільший вплив, як ми бачимо, курс має на підвищення рівня обізнаності учнівства з теми антикорупції та доброчесності.

Застосовуючи програмне забезпечення R, пропоную поглянути як курс впливає на зміну ставлення учнівства до теми корупції. Враховуючи контрольні змінні, визначені на початку, була розрахована лінійна регресія для визначення зв'язку між зміною ставлення до корупції (залежна змінна) та проходженням спеціального антикорупційного курсу (незалежна змінна), активності вчительства, місцевості та суб'єктивного добробуту (контрольні незалежні змінні). Код розміщений в додатку 3, результати розрахунків представлені в таблиці 4:

Residuals:				
Min	1Q	Median	3Q	Max
-0.5717	-0.1310	-0.0036	0.1338	0.5201
Coefficients:				
	Estimate	Std.Error	t-value	Pr(> t)
(Intercept)	0.087575	0.083210	1.052	0.2936
Course	0.055112	0.026597	2.072	0.0393*
Activity of educators	-0.005088	0.043994	-0.116	0.9080
Locality	0.025879	0.025479	1.016	0.3108
Wellbeing	0.018105	0.019641	0.922	0.3575
Multiple R-squared: 0.03034			Adjusted R-squared: 0.01457	
p-value: 0.107				

Таблиця 4. R-output за результатами розрахунку зв'язку незалежних змінних зі сприйняттям корупції.

Із зазначеної інформації ми бачимо, що лише 1,4% зміни ставлення з використаної бази даних пояснюються впливом незалежних змінних. P-value також є вищим за 0,05, що прийнято вважати тим значенням, що вказує на статистичну значущість отриманих результатів. А тому за результатами даного регресійного аналізу не можна відкидати нульову гіпотезу.

Проте отримані результати є статистично значущими для курсу, що демонструє позначка біля стрічки коефіцієнтів в результатах регресії навпроти курсу. Отже ми можемо стверджувати, що ріст показника «Курс» на 1 збільшить індекс сприйняття корупції на 0.05 при тому решта показників за іншими змінними залишаться без змін. І хоч 0,05 не є вражаючим показником, все ж він демонструє наявність зв'язку між проходженням курсу та зміною ставлення учнівства до корупції.

Результати в таблиці за технікою DID продемонстрували, що курс мав більший вплив на зміну обізнаності при досить скромних результатах впливу на ставлення та поведінку. Пропоную для цих залежних змінних також розрахувати лінійну регресію, аби дослідити вплив на них в тому числі контрольних змінних. Результати регресії відображені на рисунках 5-7.

Residuals:				
Min	1Q	Median	3Q	Max
-1.1309	-0.1804	0.1228	0.2074	0.5876
Coefficients:				
	Estimate	Std.Error	t-value	Pr(> t)
(Intercept)	0.467893	0.151797	3.082	0.00229 **
Course	-0.040261	0.048520	-0.830	0.40746
Activity of educators	0.050599	0.080256	0.630	0.52897
Locality	0.063918	0.046480	1.375	0.17033
Wellbeing	-0.004156	0.035831	-0.116	0.90776
Multiple R-squared: 0.009389			Adjusted R-squared: -0.006719	
p-value: 0.6753				

Таблиця 5. Дослідження впливу незалежних змінних на зміну поведінки учнівства.

Residuals:				
Min	1Q	Median	3Q	Max
-0.88616	-0.10530	0.01384	0.13192	0.73273
Coefficients:				
	Estimate	Std.Error	t-value	Pr(> t)
(Intercept)	0.075842	0.098516	0.770	0.442
Course	0.028022	0.031489	0.890	0.374
Activity of educators	-0.055546	0.052086	-1.066	0.287
Locality	0.001202	0.030165	0.040	0.968
Wellbeing	0.004838	0.023254	0.208	0.835
Multiple R-squared: 0.006968			Adjusted R-squared: -0.009179	
p-value: 0.7858				

Таблиця 6. Дослідження впливу незалежних змінних на зміну ставлення учнівства до корупції.

Residuals:				
Min	1Q	Median	3Q	Max
-1.04792	-0.22543	0.01357	0.23815	0.90739

Coefficients:				
	Estimate	Std.Error	t-value	Pr(> t)
(Intercept)	-0.287272	0.153772	-1.868	0.062928
Course	0.177913	0.177913	3.620	0.000358 ***
Activity of educators	-0.008605	0.081301	-0.106	0.915798
Locality	0.013759	0.047085	0.292	0.770373
Wellbeing	0.054621	0.036297	1.505	0.133646
Multiple R-squared: 0.006968			Adjusted R-squared: 0.0487	
p-value: 0.7858				

Таблиця 7. Дослідження впливу незалежних змінних на зміну обізнаності учнівства з теми корупції.

Зазначені результати демонструють, що вплив проходження курсу не є статистично значущим для зміни ставлення та зміни поведінки. Проте результат є протилежним для зміни рівня обізнаності – результат є статистично значущим саме для незалежної змінної проходження курсу.

Окремо я пропоную розглянути вплив рівня безпеки регіону на зміну сприйняття учнівства корупції за результатами проходження спеціалізованого навчання. Для цього були вираховані середні показники зміни індексу сприйняття (індекс сприйняття після проходження курсу – індекс сприйняття до проходження курсу) для учнівства кожної області. В тих областях, де було декілька навчальних закладів (Вінницька та Закарпатська) брались середні результати для двох навчальних закладів. Результати графічно відображені на рисунку 1.

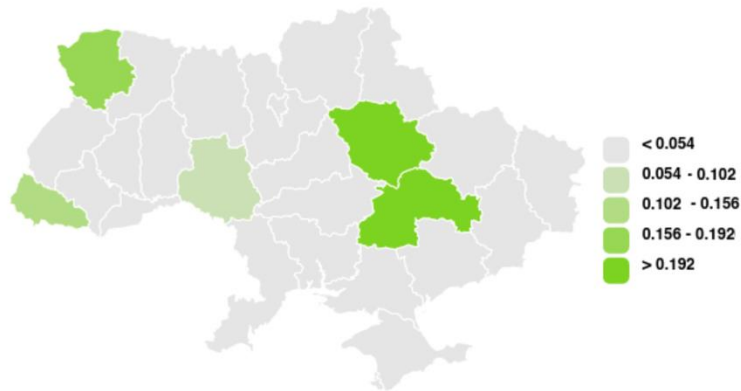


Рисунок 1. Середнє значення коефіцієнту сприйняття корупції у учнівства за областями.

Сірим на зображенні відмічені ті області, котрі не брали участі в дослідженні. Помітною є тенденція, що чим ближче область знаходиться до фронту та активних бойових дій – тим відчутнішим є вплив курсу на формування негативного сприйняття корупції учнівством. Так, в Кіровоградській та Дніпропетровській областях середнє значення зміни коефіцієнту сприйняття корупції становить 0,2. В свою чергу у Вінницькій області він становить 0,07, в Чернівецькій та Кіровоградській – 0,05. В прикордонній області – на Волині, що межує з білорусією, коефіцієнт також є досить високим – 0,16. На Закарпатті також був відмічений досить високий середній коефіцієнт – 0,15. Ці результати наштовхують на два можливі припущення причин такої тенденції:

1. Учнівство гостро відчуває несправедливість та швидко схоплює настрої оточуючих дорослих. Тому у прикордонних західних областях курс мав більший вплив через близькість до кордону у воєнний час (можливі припущення, що тут мають вплив проблеми з митницею, питання внутрішніх переселенців тощо). Це припущення на перший погляд не спрацьовує в Чернівецькій області, але варто зауважити, що навчання учнівства проводилось в м. Хотин, що є на межі з Хмельницькою областю, а отже є відносна дальність від

державного кордону, в порівнянні з навчальним закладом з Волинської області, а отже зазначені проблеми не здійснюють такого впливу на формування сприйняття корупції;

2. Безпековий фактор – надважливий. Учні, що перебувають в близькості до фронту також прагнуть змін та на підсвідомому та фізичному рівні відчують загрозу від корупції. Саме це могло вплинути на ефективність курсу для них. Також отримані результати є цікавими у діалозі з літературою, котра зазначає, що зменшення відчуття безпеки може породжувати поширення корупційних явищ. Попри те, що отримані результати не підтверджують і не спростовують даної тези, уваги та подальших досліджень потребує вплив безпекового фактору на формування відчуття справедливості, як однієї з передумов формування цінності доброчесності та негативного ставлення до будь-яких проявів корупції.

Примітно, що «фактор вчителя» тут не грав ролі. У Вінниці (Вінницька область) та Кропивницькому (Кіровоградська область) були дуже активні та включені в освітній процес педагоги і адміністрація, але результат є одним з найнижчих. В свою чергу в Павлограді (Дніпропетровська область), попри відносно невисоку активність і включеність педагогів, результати є досить високими.

6. ВИСНОВКИ ТА ПОДАЛЬША ДИСКУСІЯ

Робота була присвячена дослідженню впливу курсу про доброчесність на сприйняття учнівством старшої школи явища корупції. Відповідно до аналізу отриманих результатів дослідження, було встановлено, що спеціалізований антикорупційний курс не здатен значно вплинути на сприйняття корупції учнівством – відповідно до результатів розрахунку лінійної регресії збільшення коефіцієнту проходження курсу на 1 змінює індекс ставлення до корупції на 0,05 (за максимального коефіцієнта 1). Проте результати проведеного квазі-експерименту продемонстрували декілька інших цікавих результатів, що потребують подальших досліджень та пошуків:

1. Уваги потребує те, що курс мав статистично значущий вплив на зміну рівня обізнаності учнівства з теми корупції та доброчесності, попри відсутність такого впливу на поведінку та сприйняття. Ці результати по більшій мірі кореспондують з дослідженнями з когнітивної психології.

Так, спершу увага індивіда привертається на когнітивному рівні (знанневому). Це пояснює чому попри нетривалу інтервенцію вдалось досягти впливу на зміну рівня обізнаності учнівства з теми корупції. Наступним етапом, що потребує більшого рівня залученості когнітивних процесів, є процес формування ставлення / інтересу. І лише на третьому рівні – дії (зміна поведінки). Даний принцип роботи людського мозку працює як, скажімо, в процесі маркетингу, так і навчання. Таким чином, можна припустити, що більш тривале та системне антикорупційне навчання мало би більш відчутний ефект. І оскільки досягти значної тривалості в межах одного навчального курсу досить складно, доречно розглянути можливість наскрізного формування цінності доброчесності та нульової толерантності до корупції в освітньому процесі.

2. Окремо хотілося б звернути увагу, що тривалість викладання курсу в межах дослідження була відносно невеликою – з жовтня по грудень 2022 року включно, тобто повних 3 місяці. І хоча педагоги

виклали весь запропонований матеріал, цілком імовірно, що такого критично невеликого проміжку часу було замало для учнівства щоб не лише дещо засвоїти запропонований матеріал, але і відрефлексувати та осмислити його, що потребує, очевидно, більш тривалого часу та, що також важливо, вміння педагога не лише викладати матеріал, але і спонукати учнів до роздумів .

3. Курс ізольовано від інших факторів не значно впливає на зміну ставлення учнівства до корупції. Важливим в цьому контексті є також зміна освітнього середовища та залучення батьківства до процесу формування цінності доброчесності.

Щодо зміни середовища, то важливо пам'ятати, що для багатьох учнів та учениць навчання у школі є першим самостійним досвідом взаємодії з системою та суспільством поза сім'єю. А тому залежно від того, за якими правилами функціонує дана система, формуватимуться паттерни поведінки у молодій людині. Це в повній мірі відображає конструктивіський підхід, згаданий на початку роботи – лише через власний досвід та його рефлексію індивід здатен чомусь навчитись, здійснюючи поступові «надбудови» на вже наявні знання. Важливо щоб цінності не лише декларувались та викладались в межах освітнього процесу , але і знаходили своє практичне відображення. Наприклад під час дослідження впливу навчання на формування етичних цінностей в учнівства в Непалі було встановлено, що після проходження спеціалізованого навчання спостерігається значний ріст усвідомлення важливості цінностей, проте рівень практичної їх реалізації не є настільки вражаючим (Shrestha, Gupta, 2019).

Також важливим є залучення батьків до освітнього процесу, зокрема і в контексті ціннісного виховання. Вчитель / вчителька – важлива фігура в процесі формування характеру дитини, адже саме під його / її лідерством та чуттєвим керівництвом учнівство формує свій ціннісний каркас в процесі навчальних активностей. Але саме батьки є першими «вчителями» у дітей, тобто ціннісні орієнтири набуваються спершу вдома. А тому процес навчання цінності доброчесності та нульової толерантності до корупції приречений без залучення до

тісної співпраці в цьому напрямку батьків. Адже для цілісного формування особистості та ціннісних орієнтирів у дитини, важливо, щоб вивчене на уроці підтверджувалось в тому числі і поза межами школи, в сім'ї (Yaşaroğlu, 2016).

4. Не можна залишати поза увагою період на який припало дослідження, а саме жовтень – грудень 2022 (січень 2023) року. Повномасштабне вторгнення російської федерації змусило освітян трансформувати освітній процес, деякі з уроків проходили прямо в укритті. Також саме на цей період припали масовані ракетні атаки країни – агресора на енергетичну та цивільну інфраструктуру України. У зв'язку з цим учні не могли в повній мірі присвятити себе освітньому процесу, оскільки були психологічно та подекуди фізично виснажені. У зв'язку з цим можемо припустити, що в разі задоволення безпекового фактору курс міг би показати інший рівень впливовості на ставлення учнівства до корупції.

7. ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ПОЛІТИК

Зазначені результати та висновки нашо вхуюють до рекомендації таких кроків в контексті формування політики:

1. Доцільність викладання курсів про доброчесність та антикорупції на регулярній основі.

Результати дослідження продемонстрували статистично значущий, хоч і незначний, зв'язок між проходженням курсу та зміною сприйняття. Навіть попри короткий період часу, за який курс проводився, ця зміна відбулася, в більшій мірі в частині зміни обізнаності учнівства з теми. Зважаючи на це, можна рекомендувати подібне навчання до впровадження в закладах загальної середньої освіти, проте на регулярній основі, оскільки для формування сталих уявлень та подальшої зміни ставлення та поведінки потрібен більш тривалий вплив.

2. Підвищення мотивації педагогічних працівників.

Хоча результати дослідження продемонстрували відсутність статистично значущого зв'язку між зміною ставлення учнівства до корупції та включеністю і вмотивованістю вчителя, варто звернути увагу на обмеження цього дослідження, а саме те, що курс про доброчесність проводився у вмотивованих закладах освіти із залученням активних вчителів. Необхідно працювати з обізнаністю педагогів щодо наявності зазначеного курсу та його важливості в контексті освітньої та виховної діяльності, аби привернути увагу менш вмотивованих або більш інертних педагогів. Зробити це можна шляхом запровадження тематичних курсів підвищення кваліфікації, а також – встановлення в професійному стандарті вчителя закладу загальної середньої освіти вимоги до наявності такої частини громадянської компетенції як не толерування будь-яких проявів недоброчесності в професійній діяльності та вміння комунікувати з учнями зазначену цінність.

3. Подальших досліджень потребує вплив середовища на ставлення учнівства до корупції. Результати дослідження продемонстрували потенційний зв'язок безпекового фактору на формування нетерпимості до корупції. У зв'язку з цим потребують уваги й інші соціальні фактори, в тому числі в межах функціонування навчального закладу, котрі можуть впливати на ставлення учнівства до корупції. Наприклад, окремо слід розглянути вплив батьків на формування в учнівства цінності доброчесності та нетерпимості до корупції і можливості їх залучення на рівні закладу освіти до цього як активних учасників освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Aidt, T. S. (2003). Economic Analysis of Corruption: A Survey. *The Economic Journal*, 113(491), F632–F652. <https://doi.org/10.1046/j.0013-0133.2003.00171.x>

Akeem, Y. (2018). Teachers' Attitudes: A Great Influence on Teaching and Learning of Social Studies. *Ibbu*. https://www.academia.edu/36603843/Teachers_Attitudes_A_Great_Influence_on_Teaching_and_Learning_of_Social_Studies

Asongu, S. A., & Nwachukwu, J. C. (2015). The Incremental Effect of Education on Corruption: Evidence of Synergy from Lifelong Learning. *Social Science Research Network*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2661448>

Becker, K., Hauser, C., & Kronthaler, F. (2013). Fostering management education to deter corruption: what do students know about corruption and its legal consequences? *Crime Law and Social Change*, 60(2), 227–240. <https://doi.org/10.1007/s10611-013-9448-8>

Belasen, A. R., & Peyton, K. (2016). A CROSS-COUNTRY ANALYSIS OF CORRUPTION PERCEPTIONS The Case of Human Development. *ResearchGate*. https://www.researchgate.net/publication/288555064_A_CROSS-COUNTRY_ANALYSIS_OF_CORRUPTION_PERCEPTIONS_The_Case_of_Human_Development

Berkowitz, M. W. (2002). *Bringing in a new era in character education*. Hoover Institution Press.

Chana, K. (1984). Youth-Activism and Participation: A Literature Review on Best Practices in Engaging Youth. *University of Alberta*. <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=9814121675a080a3d7c1dc74af6363dac3863754>

Ciziceno, M., & Travaglino, G. A. (2019). Perceived Corruption and Individuals' Life Satisfaction: The Mediating Role of Institutional Trust. *Social Indicators Research*, 141(2), 685–701. <https://www.jstor.org/stable/48704084>

Corruption and (In)security. (2008). https://images.transparencycdn.org/images/Working_Paper_042008_Insecurity_EN_200406_093519.pdf.

Damar, D. (2014). The Influence of Teachers Attitude on Students Learning of Mathematics in Nigerian Secondary Schools. *www.academia.edu*. https://www.academia.edu/7622289/The_Influence_of_Teachers_Attitude_on_Students_Learning_of_Mathematics_in_Nigerian_Secondary_Schools

Damon, W. (2003). Bringing in a new era in character education. *Choice Reviews Online*, 41(03), 41–1684. <https://doi.org/10.5860/choice.41-1684>

Dirwan, A. (2019, January 30). *The Effect of Education Against Corruption In Indonesia.* https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3355214

Education for Public Integrity. (2017). Retrieved May 3, 2023, from <https://www.oecd.org/gov/ethics/integrity-education.htm>

Feasibility Study on Integrity Education in Greece, Greece-OECD Project: Technical Support on Anti-Corruption., (2018). <https://www.oecd.org/governance/ethics/feasibility-study-integrity-education-greece-en.pdf>.

Angrist Joshua D., Krueger Alan B. (1999), *Handbook of Labor Economics* / *ScienceDirect.com* by *Elsevier.* (n.d.). <https://www.sciencedirect.com/handbook/handbook-of-labor-economics>

Institutionen, G. U., & Frost, P. (2021, June 21). *HOW DOES EDUCATION INFLUENCE INDIVIDUALS PERCEPTION OF DIFFERENT TYPES OF CORRUPTION? A quantitative study including 21 European countries*. <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/68646>

Integrity (Stanford Encyclopedia of Philosophy). (2021, July 26). <https://plato.stanford.edu/entries/integrity/#InteMoraTheo>

Jackson, D., Mullard, S., & Nils, K. (2018). *Anti-corruption through a social norms lens*. U4. Retrieved May 3, 2023, from <https://www.u4.no/publications/anti-corruption-through-a-social-norms-lens>

Joppke, C. (2018). Liberalism's Religion is No Religion - Cécile Laborde, Liberalism's Religion (Cambridge, Mass., Harvard University Press 2017). *Archives Europeennes De Sociologie*. <https://doi.org/10.1017/s0003975618000310>

Jovkovska, A. (2021). The Role of Education in the Formation of Values and Value Orientations Among Adolescents. *www.academia.edu*. https://www.academia.edu/48406054/The_Role_of_Education_in_the_Formation_of_Values_and_Value_Orientations_Among_Adolescents

Kezar, A. (2004). Obtaining Integrity? Reviewing and Examining the Charter between Higher Education and Society. *The Review of Higher Education*, 27(4), 429–459. <https://doi.org/10.1353/rhe.2004.0013>

Кабінет Міністрів України – Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти. <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>

Kunißen, K. (2023). The Independent Variable Problem. In *Springer eBooks*. Springer Nature. <https://doi.org/10.1007/978-3-658-39422-6>

Labib, K., Evans, N., Ščepanović, R., Kavouras, P., Elizondo, A. R., Kaltenbrunner, W., Buljan, I., Ravn, T., Widdershoven, G., Bouter, L. M., Charitidis, C. A., Sørensen, M. P., & Tjeldink, J. K. (2021). Education and training policies for research integrity: Insights from a focus group study. *Science & Public Policy*, 49(2), 246–266. <https://doi.org/10.1093/scipol/scab077>

Ma, J., Guo, B., & Yu, Y. (2022). Perception of Official Corruption, Satisfaction With Government Performance, and Subjective Wellbeing—An Empirical Study From China. *Frontiers in Psychology*, 13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.748704>

Macfarlane, B. (2004). *Teaching with Integrity: The Ethics of Higher Education Practice*. Psychology Press.

McGee, R. W. (2022, September 12). *Do Urban Dwellers View Bribery Differently than Rural Dwellers? An Empirical Study of Views in 76 Countries*. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4216037

Miron, J., Eaton, S. E., McBreairty, L. E., & Baig, H. (2021). Academic Integrity Education Across the Canadian Higher Education Landscape. *Journal of Academic Ethics*, 19(4), 441–454. <https://doi.org/10.1007/s10805-021-09412-6>

Mitchell, R. L. G., & Parnter, C. (2018). The Shared Responsibility for Academic Integrity Education. *New Directions for Community Colleges*, 2018(183), 55–64. <https://doi.org/10.1002/cc.20317>

Pancer, S. M. (2015). *The Psychology of Citizenship and Civic Engagement*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199752126.001.0001>

Panth, S. (2011, October 1). *Changing Norms is Key to Fighting Everyday Corruption*. <http://hdl.handle.net/10986/20185>

Recommendation on Public Integrity. (2017). Retrieved May 3, 2023, from <https://www.oecd.org/gov/ethics/recommendation-public-integrity/>

Sánchez, A. V., De Los Ángeles Plaza-Mejía, M., & Porrás-Bueno, N. (2016). Attitude. In *Springer eBooks* (pp. 58–62). Springer Nature. https://doi.org/10.1007/978-3-319-01384-8_11

Sánchez, A. V., Porrás-Bueno, N., & De Los Ángeles Plaza-Mejía, M. (2011). Explaining residents' attitudes to tourism. *Annals of Tourism Research*, 38(2), 460–480. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2010.10.004>
Schools and teaching lay the foundations for fighting corruption. (2013). https://images.transparencycdn.org/images/2013_Policybrief_6_Teaching_Foundations_EN.pdf

Schulz, W., Ainley, J., Fraillon, J., Losito, B., Agrusti, G., & Friedman, T. (2018). Becoming Citizens in a Changing World. In *Springer eBooks*. Springer Nature. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-73963-2>

Schwerdt, G., & Woessmann, L. (2020). Empirical methods in the economics of education. In *Elsevier eBooks* (pp. 3–20). Elsevier BV. <https://doi.org/10.1016/b978-0-12-815391-8.00001-x>

Sefcik, L., Striepe, M., & Yorke, J. (2020). Mapping the landscape of academic integrity education programs: what approaches are effective? *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 45(1), 30–43. <https://doi.org/10.1080/02602938.2019.1604942>

Shrestha, B. B., & Gupta, P. (2019). Impact of Value Education in Personal Behaviour of Students: A Case Study of Nepal. *Nepal Journal of Multidisciplinary Research*. <https://doi.org/10.3126/njmr.v2i3.26285>

Sulemana, I. (2015). *An Empirical Investigation of the Relationship Between Social Capital and Subjective Well-Being in Ghana*.

https://econpapers.repec.org/article/sprjhappi/v_3a16_3ay_3a2015_3ai_3a5_3ap_3a1299-1321.htm

Tang, Y., & Hu, J. (2022). The impact of teacher attitude and teaching approaches on student demotivation: Disappointment as a mediator. *Frontiers in Psychology, 13*. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.985859>

Treisman, D. (2000). The causes of corruption: a cross-national study. *Journal of Public Economics, 76*(3), 399–457. [https://doi.org/10.1016/s0047-2727\(99\)00092-4](https://doi.org/10.1016/s0047-2727(99)00092-4)

Triantafyllou, S. A. (2022). Constructivist Learning Environments. In *Proceedings of The 5th International Conference on Advanced Research in Teaching and Education*. <https://doi.org/10.33422/5th.icate.2022.04.10>

USAID #Взаємо_Дія. (2020). *Антикорупційні сценарії*. <https://www.edcamp.org.ua/schoolwithoutcorruption>.

Values education for public integrity. (n.d.). U4 Anti-Corruption Resource Centre. <https://www.u4.no/publications/values-education-for-public-integrity>

Weir, M. (n.d.). *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. ScienceDirect.

<https://www.sciencedirect.com/referencework/9780080430768/international-encyclopedia-of-the-social-and-behavioral-sciences>

Wilson, B. G. (1995). *Constructivist Learning Environments: Case Studies in Instructional Design*.

World Values Survey Association. (n.d.). <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV7.jsp>

Yaşaroğlu, C. (2016). Cooperation and Importance of School and Family on Values Education. *European Journal of Multidisciplinary Studies, 1*.

Zhang, Y., Lin, H., Zhang, X., & Ye, Q. (2021). The Next Steps in Academic Integrity – Education, Awareness, Norms, Duty and Law. *Forensic Sciences Research*, 6(4), 341–346. <https://doi.org/10.1080/20961790.2021.1970887>

Корупція в Україні 2022: розуміння, сприйняття, поширеність. (2023). <https://nazk.gov.ua/uk/>. Retrieved May 3, 2023, from <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/1f23b766-e031-4c3f-81a4-0167b4f93116.pdf>

Корупція через фільтри ЗМІ. (n.d.). <https://www.slideshare.net/uacrisis/ss-125082295>

Міністерство освіти і науки України. (2021). *Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки*. Retrieved May 3, 2023, from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>

Національне агентство з питань запобігання корупції. (2021). *Стратегія формування нульової толерантності до корупції*. Retrieved May 3, 2023, from <https://prosvita.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Strategiya-formuvannya-nulovoyi-tolerantnost.pdf>

Офіс доброчесності НАЗК. (2022). *Навчально-методичні матеріали «Антикорупційний курс для 9 класу»*. https://drive.google.com/file/d/1MZ4l_t5JolY1XU8D2kXtpOaClgOooqIf/view. Retrieved May 3, 2023, from https://drive.google.com/file/d/1MZ4l_t5JolY1XU8D2kXtpOaClgOooqIf/view

Офіс доброчесності НАЗК – Офіс доброчесності НАЗК. (n.d.). Офіс Доброчесності НАЗК. <https://prosvita.nazk.gov.ua/>

Центр, Р. (2020). Оцінка громадянами діяльності влади, рівень довіри до соціальних інститутів та політиків, електоральні орієнтації громадян (лютий 2020р. соціологія). *razumkov.org.ua*. <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-diialnosti-vlady-riven-doviry-do-sotsialnykh-instytutiv-ta-politykiv-elektoralni-orientatsii-gromadian-liutyi-2020r>

Додаток 1. Перелік освітніх закладів, що брали участь у дослідженні.

Дослідження проводилось на базі 9 освітніх закладів. Зокрема це такі заклади загальної середньої освіти:

1. Ліцей №3 Калинівської міської ради (Вінницька область)
2. Ізяснський заклад загальної середньої освіти (Закарпатська область)
3. Сокиринський заклад загальної середньої освіти (Закарпатська область)
4. Ліцей №9 Павлоградської міської ради (Дніпропетровська область)
5. Ліцей №1 м. Ковеля (Волинська область)
6. Вінницька гімназія №24 (Вінницька область)
7. Омельницька загальноосвітня школа I-III ступенів (Полтавська область)
8. Хотинський опорний заклад (Чернівецька область)
9. НВО – гімназія ім. Т. Шевченка (Кіровоградська область)

Додаток 2. Узагальнення даних за кожною змінною (з використанням програмного забезпечення R).

<i>Найменування змінної</i>	<i>Узагальнення даних</i>
Місцевість	Min. :0.0000 1st Qu.:0.0000 Median :1.0000 Mean :0.5857 3rd Qu.:1.0000 Max. :1.0000
Активність педагогів	Min. :0.0000 1st Qu.:0.6600 Median :0.6600 Mean :0.6951 3rd Qu.:1.0000 Max. :1.0000
Індекс сприйняття корупції	Min. :-0.400 1st Qu.: 0.080 Median : 0.210 Mean : 0.205 3rd Qu.: 0.330 Max. : 0.750
Індекс обізнаності	Min. :-1.00000 1st Qu.: -0.23000 Median : 0.06000 Mean : 0.04167 3rd Qu.: 0.27000 Max. : 0.83000
Індекс ставлення	Min. :-0.8000 1st Qu.: 0.0000 Median : 0.1000 Mean : 0.0749 3rd Qu.: 0.2000 Max. : 0.8000

Індекс поведінки	Min. :-0.6700 1st Qu.: 0.3300 Median : 0.6700 Mean : 0.4982 3rd Qu.: 0.6700 Max. : 1.0000
Індекс суб'єктивного добробуту	Min. :0.500 1st Qu.:3.585 Median :4.000 Mean :3.856 3rd Qu.:4.330 Max. :5.000

Додаток 3. Коди для використання в програмному забезпеченні R.

```
slyva <- R_diploma_3
```

```
1) research <-
```

```
lm(Corruption_perception_fin~Course+Activityofeducators+Locality+Wellbeing, data = slyva)
```

```
summary(research)
```

```
2) research <-
```

```
lm(Behaviour_index_fin~Course+Activityofeducators+Locality+Wellbeing, data = slyva)
```

```
summary(research)
```

```
3) research <-
```

```
lm(Attitude_index_fin~Course+Activityofeducators+Locality+Wellbeing, data = slyva)
```

```
summary(research)
```

```
4 ) research <-
```

```
lm(Knowledge_index_fin~Course+Course+Activityofeducators+Locality+Wellbeing, data = slyva)
```

```
summary(research)
```

Додаток 4. Дані дослідження.

Будь ласка, скористайтесь [покликанням на базу у форматі .xls](#)

Додаток 5. Опитувальники для учнів.

Вхідний опитувальник: <https://forms.gle/7Xh1oHd3fEsDJzYAA>

Вихідний опитувальник: <https://forms.gle/NVdXM1zLagUtMSKj7>

Додаток 6. Пам'ятка для батьків.



ОФІС
ДОБРОЧЕСНОСТІ
НАЗК



ПРОЗОРА
ШКОЛА

Антикорупційний курс: все, що вас може турбувати

Ваш навчальний заклад долучився до **Всеукраїнського проекту "Прозора школа"**.

Це проект, що покликаний якісно трансформувати освітнє середовище та сприяти глобальним позитивним змінам у суспільстві. Діти, які ростуть і навчаються в атмосфері доброчесності, переймають найкращі моделі від дорослих, не стикаються зі зрадою системи, зрештою по життю обирають доброчесні стратегії поведінки. А це саме те, чого ми як суспільство прагнемо. Це саме те, що потрібно Україні для стрімкого розвитку та успіху. Доброчесність має стати новою нормою.



Що таке Антикорупційний курс?

Антикорупційний курс – це серія навчальних зустрічей для учнів дев'ятих класів на тему антикорупції та доброчесності. Загалом передбачено 15 навчальних тижнів (15 уроків). Домашні завдання та контрольні в межах даного курсу не передбачені.



Про що будуть розказувати в межах курсу?

В межах курсу учні та учениці:

- дізнаються, що таке корупція та як її розпізнати;
- розберуться з наслідками корупційних дій;
- познайомляться з тим, як захиститись від корупції;
- відкриють для себе поняття доброчесності;
- навчаться обирати доброчесні стратегії поведінки.



Чи буде дітям цікаво?

На курсі дітей чекають:

- інтерактивні вправи, відеоматеріали – для практичного застосування здобутих знань та умінь;
- групові роботи, що розвинути комунікативні навички;
- індивідуальні завдання для розвитку критичного мислення;
- цікаві тематичні дебати.



Чи не буде дітям важко?

Матеріали розроблені експертами з антикорупції та експертами в галузі освіти, з врахуванням найкращого світового досвіду (зокрема практики OECD). Всі вони адаптовані з врахуванням вікових особливостей підлітків.

Уроки – динамічні та насичені. Додаткових позакласних та домашніх завдань не передбачено – вся робота відбувається виключно в класі.